

УДК 378.147.091.31 – 057.83

Оксана Михайленко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

У статті подані різноманітні визначення сутності самостійної роботи та її ознаки. Авторкою наголошується на тому, що використання самостійної роботи у навчальному процесі ВНЗ спонукає до активності, самостійності, відповідальності, організованості та застосування творчих здібностей студентів, що є необхідними атрибутами життєвої та професійної позиції майбутнього спеціаліста. Також, розглядаються особливості організації самостійної роботи студентів з урахуванням сучасних вимог та умов навчання як невід'ємної складової системи освітнього середовища.

Ключові слова: самостійна робота студентів, самостійність, професійні компетенції, критерії якості організації самостійної роботи, навчальні стратегії.

Лит. 11.

Оксана Михайленко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной педагогики
Черниговского национального педагогического университета имени Т.Г. Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ

В статье представлены разные определения самостоятельной работы и ее признаки. Автором акцентируется внимание на том, что использование самостоятельной работы в учебном процессе вузов побуждает активность, самостоятельность, ответственность, организованность и применение творческих способностей студентов, которые являются необходимыми атрибутами жизненной и профессиональной позиции будущего специалиста. Также рассматриваются особенности организации самостоятельной работы студентов, с учетом современных требований и условий обучения как неотъемлемой части системы образовательной среды.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, самостоятельность, профессиональные компетенции, критерии качества организации самостоятельной работы, учебные стратегии.

**Oksana Mykhaylenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Prof. of the Social Pedagogy Department
T. Shevchenko Chernihiv National Pedagogical University**

ORGANIZATIONAL PECULIARITIES OF HEE STUDENTS' INDEPENDENT WORK

There are different determinations of the independent work and its characteristics in the article. The author accents that the using of the independent work in the universities educational process impel to the activity, independence, responsibility, orderliness and application the creative abilities of students, which is a necessary attribute of the life and professional position the future specialist. Also the peculiarities of organization the students' independent work with taking into account the modern demands and conditions of learning as an integral component of the educational environment system are considered.

Keywords: students' independent work, independence, professional competences, quality criteria of the organization an independent work, learning strategies.

Постановка проблеми. У вірі розвитку сучасного суспільства вища школа повинна готувати не просто високоосвіченого спеціаліста, а фахівця, який володіє нестандартним творчим мисленням. Відповідно до умов Болонської декларації в процесі навчання зменшується частка прямого інформування студента й розширюється застосування інтерактивних, зокрема самостійних, форм роботи студента під керівництвом викладача.

В сучасних умовах ринку праці та особливостей працевлаштування, зростають вимоги до професійної компетентності випускників, що обумовлює якісно нові форми

та методи вищої освіти, спрямовані на створення цілісної системи безперервної освіти, на розширення сфери самостійної діяльності студентів, які формують навички самоорганізації та самоосвіти. Головною відмінністю нової моделі освіти є фокусування на необхідності отримання освіти протягом всього життя. А відтак, питання удосконалення самостійної роботи студентів набуває особливої актуальності.

Модернізація вищої освіти обумовлює становлення самостійної роботи студентів як провідної форми організації навчального процесу, що у свою чергу обґрунтовує проблему її активізації.

Практика свідчить, що найпростіший шлях

зменшення числа аудиторних занять на користь самостійної роботи не вирішує цієї проблеми, тобто 50% навчального часу студентів, які витрачаються ними сьогодні на самостійну роботу, не приносять очікуваних результатів. На нашу думку, це пов'язано з тим що по-перше, зміст самостійної роботи, що реалізується різними викладачам в межах пропонованих дисциплін, не пов'язаний напряму з новими цілями формування компетенцій, по-друге, зараз самостійна робота у силу своєї недостатньої цілеспрямованості, слабого контролю, недостатньої диференціації та варіативності, у процесі якої мінімально враховуються індивідуальні можливості, потреби та інтереси суб'єктів навчання, не може забезпечити якісну реалізацію поставлених перед нею завдань. Крім того, значний обсяг завдань, що пропонуються для самостійної роботи, не виконується взагалі або виконується формально.

Мета статті – розглянути специфіку і проблеми організації самостійної роботи студентів як форми організації навчального процесу ВНЗ.

Результати теоретичного аналізу. У сучасній вітчизняній дидактиці самостійна робота студентів розглядається, з одного боку, як вид навчальної праці, який здійснюється без безпосереднього втручання викладача, але під його керівництвом, а з іншого – як засіб залучення студентів до самостійного оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності й розвитку інтелектуальних потенційних можливостей кожної особистості, але цього можна досягти лише тоді, коли вона організується і реалізується у навчально-виховному процесі як цілісна система, що пронизує всі етапи навчання студентів у вищому навчальному закладі освіти. Самостійна робота студентів – це обов'язкова складова його навчальної діяльності. А.Г. Молибог розглядає самостійну роботу як основу вищої освіти. Без самостійної роботи студентів вища освіта не може забезпечити повноцінної підготовки майбутніх фахівців високого рівня [2].

Переважає більшість дослідників вважають самостійну роботу навчальною або пізнавальною діяльністю й виділяють певні особливості цієї діяльності. Самостійна робота, наголошує В. Буряк, – “це вища форма навчальної діяльності” [5, 49], раціонально спланована, організаційно та методично спрямована (В. Буримський, М. Гарунов), що виконується в розумовому плані й завершується у вигляді результатів, які можна перевірити: плану, звіту та ін. (М. Федоренко). В. Козаков головний акцент робить на розвитку важливої риси особистості – самостійності:

“самостійна робота студента – це специфічний вид діяльності учіння, головною метою якої є формування самостійності суб'єкта навчання” [7, 14]. Його підтримують В. Беспалько, Т. Лобода, В. Луценко, Н. Шишкіна, Г. Романова висловлює думку: “Самостійна робота – це діяльність, що здійснюється на основі самоуправління студентів та системного опосередкованого управління з боку викладачів” [10, 8].

Л. Аристова пише: “Під самостійною роботою учнів ми маємо на увазі таку їхню діяльність, яку вони виконують, проявляючи максимум активності, творчості, самостійного судження та ініціативи” [2, 81]. Ключовим поняттям заявленої проблеми є “самостійна навчальна робота”, яка за визначенням академіка С. Гончаренка розглядається, як: “...різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або дома за завданнями вчителя, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі” [5, 297]. В.Л. Ортинський визначає самостійну роботу студентів як самостійну діяльність-учіння студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданням та під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі [9].

Зазначені вище ознаки відображають багатозначність дидактичної категорії “самостійна робота”, тому науковці є одностайні в тому, що однозначно тлумачити її не можна. Істотно відрізняються погляди науковців і стосовно того, хто організовує самостійну роботу. Наприклад, Г. Романова зазначає: “самостійна робота – це діяльність, що здійснюється на основі самоуправління студентів та опосередкованого управління з боку викладачів” [10]. Ю. Палкін припускає, що така робота може здійснюватись студентом як за попередньо підготовленим викладачем завданням, так і за власним покликанням [8].

У “Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”, яке затверджене наказом № 161 Міністерства освіти і науки України, самостійну роботу названо однією з основних форм організації навчання у ВНЗ і основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових занять [11].

Виклад основного матеріалу. Організація самостійної роботи студентів є однією з найбільш актуальних проблем, які виносяться на перший план у системі освіти. Ні методи посиленого

контролю, ні створення нових форм проведення занять, ні спроби вплинути на мотиваційну свідомість студента не допомагають поліпшити якість навчання, якщо не приділяти певної уваги вдосконаленню самостійної роботи студентів як аудиторної, так і поза аудиторної. Самостійну роботу ми розглядаємо як спеціально організовану навчально-пізнавальну діяльність студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей, спрямовану на виконання навчально-професійних завдань і формуванню самостійності, активності та творчих здібностей особистості.

Розширення функцій та зростання ролі самостійної роботи студентів не тільки призводить до збільшення її обсягу, а й обумовлює зміну у взаємовідносинах між викладачем і студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, привчають його самостійно вирішувати питання організації, планування, контролю за своєю навчальною діяльністю, виховуючи самостійність, як особисту рису характеру.

Самостійність – одна з провідних якостей особистості, що виявляється у вмінні ставити перед собою визначені цілі, досягати їх реалізації власними силами. Самостійність передбачає відповідальне ставлення людини до власних вчинків та їх наслідків, здатність діяти свідомо, приймати нестандартні рішення.

Головне завдання вищої освіти полягає у формуванні творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Виконання цього завдання навряд чи можливо лише тільки шляхом передачі знань у готовому вигляді від викладача до студента. Необхідно змінювати пасивну позицію студента отримувача знань на активну позицію творця, здатного сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, отримати оптимальний результат та довести його правильність. Реформа вищої освіти, що відбувається зараз в Україні, пов'язана за своєю сутністю з переходом від парадигми навчання до парадигми освіти. У цьому аспекті, слід визнати, що самостійна робота постає не просто важливою формою освітнього процесу, а повинна стати його основою, оскільки лише ті знання, які здобуті людиною самостійно, дійсно стають її міцним надбанням. Саме тому вища школа поступово переходить від “передачі” студентам знань у готовому вигляді до керування їхньою самостійною учбово-пізнавальною діяльністю [3].

Від досвіду організації самостійної роботи, накопиченого у студентські роки, залежить формування професійних компетенцій майбутніх випускників. Якщо за роки навчання у виші у

студента не сформовані навички самостійного набуття знань та повсякденної самоосвіти, то будучи випускником він виявляється не конкурентно спроможним на сучасному ринку праці. С цієї позиції самостійна робота – це ні що інше, як моделювання їхньої майбутньої професійної діяльності, в якій не буде викладачів, але будуть керівники, які, як правило, оцінюють самостійність працівника, як одну з найбільш затребуваних професійних характеристик.

Отже, самостійна робота розуміється як вид діяльності, метод навчання, форма організації діяльності, засіб навчання тощо. Відповідно, цілі самостійної роботи студентів полягають у наступному: систематизація і закріплення отриманих теоретичних знань та практичних навичок; поглиблення та розширення теоретичних знань; формування компетенцій; розвиток пізнавальних здібностей; розвиток активності, творчої ініціативи, самостійності, відповідальності і організованості; формування самостійності мислення, здібності до саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації; розвиток дослідницьких вмінь.

Самостійна робота є одним з найважливіших компонентів освітнього процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних, поза аудиторних занять, без участі викладача, так і під його безпосереднім керівництвом. У контексті сучасної системи навчання самостійна робота домінує серед інших видів навчальної діяльності студентів після практичної підготовки (може становити 2/3 навчального програмового матеріалу) та дозволяє розглядати накопичувані знання як об'єкт власної діяльності студента.

Це передбачає орієнтацію на активні методи оволодіння знаннями, розвиток творчих здібностей студентів, перехід від потокового до індивідуалізованого навчання з урахуванням потреб і можливостей особистості. Мова йде не просто про збільшення годин на самостійну роботу. Посилення ролі самостійної роботи означає по-перше, оптимізацію методів і засобів навчання, впровадження у навчальний процес нових технологій навчання, що надають можливість студенту в зручній для нього час опановувати навчальний матеріал; по-друге, удосконалення методики проведення науково-дослідницьких робіт студентів; по-третє, удосконалення поточного та підсумкового контролю знань студентів.

Головне у стратегічній лінії організації самостійної роботи студентів полягає не в

оптимізації її окремих видів, але у створенні умов для високої активності, самостійності та відповідальності студентів в аудиторії та поза неї у процесі всіх видів навчальної діяльності.

Розрізняють п'ять рівнів самостійної роботи. Перший рівень – дослівне та перетворююче відновлення інформації. Другий рівень – самостійна роботи за зразком. Третій рівень – реконструктивно-змістовні роботи. П'ятий рівень – творчі (дослідницькі) роботи.

Основними критеріями якості її організації слугує наявність контролю результатів самостійної роботи та технічних умов виконання завдань. Здійснення контролю допомагає студенту методично правильно із мінімальними тратами часу засвоїти теоретичний матеріал та набути навичок розв'язання певних практичних задач. Існують наступні види контролю: а) коректуючий – здійснюється викладачем у процесі індивідуальних занять у формі співбесід або тестової перевірки знань, б) констатуючий – здійснюється за задалегідь складеним індивідуальним планом вивчення навчальної дисципліни або виконання завдань для оцінки завершених етапів роботи, в) самоконтроль – здійснюється самим студентом у процесі опанування дисципліни за складеними програмними питаннями, г) підсумковий – атестація студента за всіма видами робіт.

Особливі вимоги ставляться до змісту і форм завдань для самостійної роботи. Завдання повинні бути спрямовані на формування компетенцій, а також мати проблемний характер, відбувається збільшення різноманітності форм і методів самостійної роботи для надання їй диференційованого і варіативного характеру та більш повного врахування індивідуальних можливостей, потреб та інтересів студентів. Бажано збільшити кількість завдань для самостійної роботи, які будуються на інтегративній основі (внутрішньо предметного та між предметного змісту), необхідної для інтеграції окремих компонентів компетенцій у досвід та формування широких загальних і предметних компетенцій.

Для ефективного виконання самостійної роботи необхідно володіти навчальними стратегіями, під якими розуміється стійкий комплекс дій, цілеспрямовано організований суб'єктом для вирішення різних типів завдань.

Навчальні стратегії визначають зміст і технологію виконання самостійної роботи. Ставлячи людину у ситуацію вибору конкретних дій із множини можливих, вони характеризують орієнтовну та виконавську активність студентів

та складаються зі звичних навичок, до складу яких входять сформовані способи обробки інформації, оцінки, контролю та регуляції власної діяльності.

Основними компонентами навчальних стратегій є: 1) довготривалі цілі (плани, програми), що визначають організацію навчальної діяльності на перспективу (досягнення навчальних цілей); 2) технології (способи, прийоми, методи), за допомогою яких реалізується досягнення навчальних цілей; 3) ресурси, що забезпечують досягнення навчальних цілей та управління навчальною діяльністю.

Навчальні дії та алгоритми, що входять до їх складу, дають можливість з'ясувати навчальну задачу, спланувати хід її розв'язання, проконтролювати та оцінити отриманий результат. У відповідності з процесуальними характеристиками навчальної діяльності (отримання та обробка інформації, планування навчальної роботи, контроль та оцінка) навчальні стратегії студентів можуть бути об'єднані у дві групи.

1. Когнітивні стратегії: навчальні дії, що входять до їх числа, спрямовані на обробку та засвоєння навчальної інформації.

2. Метакогнітивні стратегії (від грець. meta – після, за, через) стратегії, що організують та керують навчальною діяльністю.

До когнітивних стратегій відносять: – повторення: заучування, переписування, підкреслювання, виділення, визначення тощо; – елаборація (від англ. elaboration – деталізація, розробка, удосконалення): конспектування, добір прикладів, порівняння, встановлення між предметних зв'язків, використання додаткової літератури тощо; – організація: групування за темою, складання класифікацій, таблиць, схем, написання резюме тощо.

До метакогнітивних навчальних стратегій відносять: – планування: складання плану, логіка побудови змісту, постановка цілі, реалізація мети; спостереження: оцінка досягнутого, відповіді на питання для самоконтролю, застосування теорія на практиці тощо; – регуляція: самоконтроль, самооцінка, використання додаткових ресурсів, вольова регуляція тощо [1].

У зв'язку з цим самостійна робота повинна розглядатись у контексті не тільки оволодіння професійними компетенціями, але й формування методичних основ самостійного вирішення професійних задач.

Висновки. Отже, методично організована самостійна робота може допомогти студентам досягти певних можливостей, а саме:

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

- отримувати знання з більш новітніх джерел; робота із різними джерелами інформації дозволить розширити світогляд та вдосконалити світосприйняття;

- формувати професійні компетенції;
- формувати активність, самостійність, відповідальність, ініціативність як особистісні риси;

- набути навички самостійного планування та організації своєї навчальної діяльності; поглибити та розширити знання з різних дисциплін, що сприятиме поліпшенню розумового потенціалу;

- формувати здібності до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації; розвиток умінь творчої пошукової діяльності

- знизити негативний вплив окремих психологічних та фізіологічних індивідуальних особливостей студентів та максимально використовувати позитивні сторони особистості завдяки самостійному вибору часу та способів роботи над навчальним матеріалом тощо;

Проте варто зазначити, що і дотепер у педагогічній реальності існують певні проблеми у зв'язку з використанням самостійної роботи в навчальному процесі, серед яких можна виділити наступні:

- недостатній рівень сформованості знань, вмінь та навичок самостійної роботи у студентів;

- відсутність у студентів мотивації виконання завдань самостійної роботи;

- недостатня підготовка викладача до організації самостійної роботи;

- певна відсутність зв'язку між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням тощо.

Усі дослідники погоджуються з позитивним впливом самостійної роботи на розвиток розумових та особистісних якостей студентів. Проте, багатозначність тлумачення поняття "самостійної роботи" ускладнює процес управління самостійною роботою і призводить іноді до неможливості ефективного її використання у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Подальші дослідження передбачається провести у напрямку вивчення інших проблем

організації та управління самостійною роботою студентів у вищих навчальних закладах.

1. Андросюк Е. Самостоятельная работа студентов: организация и контроль / Е. Андросюк // Высшее образование в России. – 1995. – № 4. – С. 59 – 63.

2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: [підручник] / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

3. Аристова Л. Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся / Л. Аристова. – Л.: ЛГПИ, 1984. – 143 с.

4. Беляева А. Управление самостоятельной работой студентов / А. Беляева // Высшее образование в России. – 2003. – № 6. – С. 24 – 27.

5. Буряк В.К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра / В.К. Буряк // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 49 – 51.

6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

7. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение: [учебное пособие] / В.А. Козаков. – К.: Вища школа, 1990. – 248 с.

8. Организация самостоятельной работы студентов по общественным наукам / под ред. Ю.И. Палкина. – К.: Высшая школа, 1979. – 244 с.

9. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: [навчальний посібник для студентів ВНЗ] / В.Л. Ортинський – К.: Центр учбової літератури. – 2009. – 472 с.

10. Романова Г.М. Індивідуально-типологічні та дидактичні чинники результативності самостійної роботи студентів економічних університетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. "Теорія і методика професійної освіти" / Г.М. Романова – К., 2003. – 21 с.

11. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України від 02.06. 93 №161 // Збірник нормативних актів України щодо організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. / Авт.-упоряд. В.В. Коровайченко. – К.: Вид-во УАЗТ, 2003. – 408 с.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2015

"Лише особистість може впливати на розвиток і становлення особистості, тільки характер може творити характер".

Костянтин Ушинський
видатний педагог класик

